

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی مازندران
مرکز بهداشت استان

به نام خدا

محتوی آموزشی برنامه کشوری پیشگیری و کنترل اختلال های ناشی از کمبود ید (IDD)

***عنوان برنامه:** دستور عمل اجرایی پایش برنامه کشوری پیشگیری و کنترل اختلال های ناشی

از کمبود ید (IDD)

***گروه هدف:** کارشناسان تغذیه

***انتظار می رود در پایان مطالعه محتوی بدانیم:**

- کارشناسان تغذیه مسئول انجام کنترل کیفیت نمک های خوراکی در سطح تولید را بشناسد.
- کارشناسان تغذیه نحوه نمونه برداری و کنترل کیفیت نمک خوراکی در سطح تولید را بداند.
- کارشناسان تغذیه شرایط مجاز ارائه نمک تولید شده به مراکز عرضه و فروش را بداند.
- کارشناسان تغذیه نظارت کنندگان و روش ارزیابی آنها در سطح تولید را بشناسد.
- کارشناسان تغذیه مسئولیت معاونت غذا و دارو در فرایند کنترل کیفیت نمک خوراکی در سطح تولید را بداند.
- کارشناسان تغذیه واحد بازدیدکننده از مراکز عرضه نمک را بداند.
- کارشناسان تغذیه نحوه کنترل کیفیت نمک خوراکی در مراکز عرضه را بداند.
- کارشناسان تغذیه اقدام مربوطه در صورت مشاهده نمک های غیرمجاز در مراکز عرضه را بداند.
- کارشناسان تغذیه اصول نمونه برداری از نمک های شناسایی شده دارای پروانه ساخت معتبر را بداند.
- کارشناسان تغذیه نحوه یدسنجی نمک خوراکی مراکز و اماکن تهیه و توزیع غذا را بداند.
- کارشناسان تغذیه مراحل نمونه گیری از دانش آموزان را بداند.
- کارشناسان تغذیه اعضای کمیته IDD دانشگاه/دانشکده را بداند.
- کارشناسان تغذیه شرح وظایف دبیر کمیته IDD را بداند.

***مقدمه:** (بیان اهمیت، وسعت مسئله، عوارض و پیامدهای عدم توجه، دستاوردهای برنامه)

کمبود ید و گواتر یکی از مشکلات تغذیه ای عمده در کشور بوده است. اجرای برنامه پیشگیری و کنترل کمبود ید و یددار کردن نمک های خوراکی طی سالیان گذشته موجب کاهش قابل ملاحظه شیوع گواتر در کشور شده است. براساس نتایج چهارمین پایش ملی برنامه پیشگیری و کنترل اختلالات ناشی از کمبود ید که در سال 1386 انجام شده است، شیوع گواتر از 68٪ در سال 1386 به 6.5٪ رسیده است که مبین استمرار موفقیت در مهار کمبود ید در کشور و پیشگیری از اختلالات ناشی از آن که قبل از شروع برنامه نه تنها به صورت گواتر آندمیک در همه استان ها و هیپراندمیک در بیش از یک سوم استان ها وجود داشت، بلکه اثرات وخیم آن بر کاهش رشد ذهنی و جسمی، قدرت یادگیری، آستانه شنوایی و اعمال پسیکوموتور به ویژه در کودکان، نوجوانان و جوانان مشهود بود.

در این مرحله نکته مهم استمرار برنامه و رسیدن به هدف نهایی که حذف اختلال های ناشی از کمبود ید است، می باشد. استمرار برنامه پیشگیری از اختلال های ناشی از کمبود ید در گرو پایش مرتب و مستمر فعالیت های اجرایی، دریافت پس خوراند و تصحیح و حل مشکلات احتمالی با همکاری های تنگاتنگ درون بخشی و بین بخشی است. کشورهای زیادی به دلیل نداشتن برنامه های پایش و نظارت بر روند مصرف نمک یددار، میزان دسترسی مردم (پوشش مصرف) و میزان ید موجود در نمک های یددار دچار شکست شده اند، با پایش و ارزیابی مراحل یددار کردن نمک می توان وضعیت پیشرفت برنامه کنترل IDD را مشخص نمود.

پایش میزان ید در نمک های خوراکی کشور مهمترین بخش پایش برنامه حذف اختلالات ناشی از کمبود ید است. هدف اصلی پایش در سطح تولید حصول اطمینان از میزان ید نمک، درجه خلوص و سایر ویژگی های نمک یددار و روند اجرای برنامه در حین تولید است.

***معرفی برنامه:**

با توجه به اهمیت و ضرورت کنترل کیفیت نمک های خوراکی و حصول اطمینان از میزان ید کافی و درجه خلوص استاندارد آنها، دستور عمل اجرایی برنامه توسط اعضای کمیته اجرایی در سطح ملی مورد بازبینی و سایر کارشناسان تغذیه، بازرسی بهداشت محیط، اداره IDD قرار گرفته است. انتظار می رود اعضای کمیته نظارت بر مواد غذایی و آزمایشگاه کنترل مواد غذایی در سطح دانشگاه / دانشکده علوم پزشکی با بکارگیری و اجرای دقیق مفاد این دستور عمل متضمن استمرار موفقیت برنامه و بهبود کیفیت نمک های خوراکی در کشور باشند. به منظور حصول اطمینان از این که در یک منطقه میزان ید دریافتی مردم کافی است می بایست هر سال، براساس دستور عمل حاضر میزان ید ادرار دانش آموزان 8-10 ساله را اندازه گیری کرد.

*فعالیت ها (به صورت پرسش و پاسخ)

مسئولیت انجام کنترل کیفیت نمک های خوراکی بر عهده کیست؟

پاسخ: واحدهای تولیدکننده نمک خوراکی

نحوه نمونه برداری و کنترل کیفیت نمک خوراکی در سطح تولید را توضیح دهید.

پاسخ: بخش کنترل کیفی با نظارت مسئول فنی موظف است از هر بهر قبل از بسته بندی حداقل 3 بار نمونه برداری کرده و نمک خوراکی را از نظر میزان ید، مطابق با تجدید نظر چهارم استاندارد ملی ایران به شماره 1195 سال 1394 تحت عنوان "نمک خوراکی یددار - ویژگی ها و روش های آزمون" کنترل نماید. هم چنین باید حداقل یک نمونه از هر بهر نمک خوراکی قبل از بسته بندی از نظر خلوص، رطوبت، مواد نامحلول، میزان سولفات، کلسیم، منیزیم و سایر ویژگی ها و نیز حداقل هر فصل یک بار از لحاظ میزان فلزات سنگین، براساس استانداردهای ملی ایران به شماره 26 سال 1385 تحت عنوان "نمک خوراکی - ویژگی ها"، اصلاحیه استاندارد 26 سال 1378 و تجدید نظر چهارم استاندارد ملی به شماره 1195 سال 1394 تحت عنوان "نمک خوراکی یددار - ویژگی ها و روش های آزمون" و مطابق با ضوابط جاری وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مورد آزمایش قرار گیرد.

در چه شرایطی واحد تولیدی مجاز به ارائه نمک تولید شده به مراکز عرضه و فروش می باشد؟

پاسخ: به منظور پایش مرتب میزان ید نمک در سطح تولید، کلیه واحدهای تولیدکننده نمک خوراکی موظفند آزمایشگاه کنترل کیفیت در محل کارخانه داشته باشند. چنانچه نتایج آزمون ها مطابق استانداردهای مربوطه و مورد تایید مسئول فنی باشد، واحد تولیدی مجاز به ارائه نمک تولید شده به مراکز عرضه و فروش می باشد. کلیه نتایج آزمون باید ثبت و سوابق حفظ و نگهداری شود.

نظارت و ارزیابی در سطح تولید توسط چه کسانی و به چه صورت انجام میگردد؟

پاسخ: نظارت در سطح تولید توسط کارشناسان معاونت غذا و دارو دانشگاه ها / دانشکده های علوم پزشکی کشور (اداره نظارت بر مواد غذایی و آزمایشگاه های کنترل مواد غذایی) صورت می گیرد. این کارشناسان باید حداقل هر فصل یک بار و به صورت تصادفی (حداقل سه بسته از هر بهر) از واحدهای تولید و بسته بندی نمک های خوراکی مطابق معیارهای ملی مصوب و ضوابط جاری وزارت بهداشت نمونه برداری و ارزیابی کنند. این ارزیابی شامل نظارت بر شرایط تولید و بسته بندی نمک خوراکی، نحوه تهیه و نگهداری یدات پتاسیم و کلیه مواد اولیه مصرفی، انبارش و ... می باشد. همچنین لازم است شرایط محیطی و عملکرد آزمایشگاه و نتایج آزمون بررسی و صحت آن تأیید شود.

مسئولیت معاونت غذا و دارو در فرایند کنترل کیفیت نمک خوراکی در سطح تولید چیست؟

پاسخ: پس از ارسال کلیه نتایج آزمایشات نمک های ارسالی که توسط آزمایشگاه در کوتاهترین زمان ممکن (حداکثر ظرف 40 روز کاری) به معاونت غذا و دارو دانشگاه/ دانشکده، این واحد در صورت مشاهده عدم انطباق در نتایج آزمون ها، موارد را پیگیری و اقدامات قانونی لازم را مطابق با ماده 1 تا 6 قانون مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب سال 1346 به عمل می آورد. معاونت غذا و دارو دانشگاه/دانشکده علوم پزشکی هر سه ماه یک بار نتایج آزمون های انجام شده را در فرم ارزیابی میزان ید و سایر ویژگی ها در نمک های خوراکی ثبت می نماید و فرم را به اداره کل نظارت و ارزیابی فرآورده های خوراکی و آشامیدنی سازمان غذا و دارو ارسال نموده و رونوشت آن را به معاونت بهداشتی دانشگاه/دانشکده جهت ارائه به کمیته IDD، و آزمایشگاه مرجع کنترل غذا و دارو ارسال می نماید .

بازدید از مراکز عرضه نمک برعهده کدام واحد است؟

پاسخ: بازرسی بهداشت محیط مستقر در مراکز خدمات جامع سلامت.

کنترل کیفیت نمک خوراکی در مراکز عرضه به چه صورت انجام میگردد؟

پاسخ: در ابتدای هر سال، بازرسی بهداشت محیط مستقر در مراکز خدمات جامع سلامت، ضمن بازدید از مراکز عرضه وعمده فروشی ها، انواع نمک های خوراکی موجود در محدوده جغرافیایی تحت پوشش رانشناسایی، فهرست نمک های شناسایی شده را تهیه و پس از مقایسه با فهرست واحدهای تولید و بسته بندی نمک دارای پروانه ساخت معتبر ، نسبت به تکمیل " فهرست انواع نمک های خوراکی تصفیه شده یددار موجود در مناطق تحت پوشش مرکز خدمات جامع سلامت در سامانه جامع بازرسی کشور، تا 15 اردیبهشت ماه هر سال اقدام می نمایند.

در صورت مشاهده نمک های غیرمجاز در مراکز عرضه چه اقدامی صورت میگیرد؟

پاسخ: بازرسی بهداشت محیط ، در حین بازدید ، در صورت مشاهده نمک غیرمجاز بر اساس ماده 31 آیین نامه اجرایی قانون اصلاحیه ماده 13 قانون مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی اقدام و با تنظیم فرم شماره 21-18039206 و بارگذاری آن در سامانه جامع بازرسی کشور، نمک های غیر مجاز مشاهده شده را جمع آوری یا توقیف میکنند .سپس با تنظیم فرم شماره 22-18039206 و بارگذاری آن در سامانه جامع بازرسی کشور، نسبت به معدوم سازی نمک غیر مجاز و یا ارجاع متصدی واحد عرضه نمک به مراجع قضایی، اقدام می نمایند.

اصول نمونه برداری از نمک های شناسایی شده دارای پروانه ساخت معتبر چگونه است؟

پاسخ: بازرسی بهداشت محیط مستقر در مرکز خدمات جامع سلامت باید فهرست انواع نمک خوراکی تصفیه شده ید دار موجود در مناطق تحت پوشش مرکز خدمات جامع سلامت را به طور مستمر به روز رسانی کند.

کارشناس بهداشت محیط ستاد مرکز بهداشت شهرستان و مدیر گروه / کارشناس مسئول / و یا کارشناس بهداشت محیط دانشگاه / دانشکده باید فهرست نمک های خوراکی به روز شده را به طور مرتب رصد کند . ضمن هماهنگی با معاونت غذا و دارو و با توجه به ظرفیت آزمایشگاه های کنترل غذا و دارو و یا همکار موجود در منطقه، تعداد نمونه های نمک که باید در طول یک سال در هر شهرستان مورد بررسی قرار گیرند راتعیین و به مرکز بهداشت شهرستان اعلام می نماید. فهرست و جدول زمان بندی نمونه برداری نمک از سطح شهرستان، باید به گونه ای تهیه شود که از کلیه نام های تجاری نمک های موجود در شهرستان، حداقل سالی یک بار نمونه برداری انجام شود.

نحوه یدسنجی نمک خوراکی مراکز و اماکن تهیه و توزیع غذا را توضیح دهید.

پاسخ: بازرسی بهداشت محیط موظف است در هر فصل ضمن بازدید از مراکز و اماکن تهیه و توزیع غذا از کلیه نام های تجاری نمک های موجود نمونه برداری نموده و یدسنجی را انجام دهد. در صورت مشاهده نمک غیر مجاز یا سنگ نمک در فرآیند تهیه، طبخ و مصرف غذا در محل و هنگام بازرسی بهداشتی ضمن تذکر به متصدی یا مسئول محل در خصوص استفاده نکردن از نمک های غیر مجاز، باید اقدامات قانونی لازم را مطابق ماده 31 آئین نامه اجرایی قانون اصلاح ماده 13 قانون مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی و یا ماده 36 قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی به عمل آورند. نتایج سنجش هر سه ماه یک بار به مرکز بهداشت شهرستان ارسال می گردد . مرکز بهداشت شهرستان جمع بندی نتایج فرم های شماره-4 الف دریافتی از مراکز تحت پوشش خود را هر سه ماه یک بار به معاونت بهداشتی / مرکز بهداشت استان ارسال می نماید . نتایج حاصل از جمع بندی در پایان هر فصل در فرم شماره -4 ب درج شده و از طریق گروه بهداشت محیط و حرفه ای حداکثر ظرف پانزده روز بعد از انتهای هر فصل در سامانه جامع بازرسی بازرگاری می گردد. فرم های شماره -4 ب هر سال یک بار توسط مرکز سلامت محیط و کار جمع بندی و به دبیرخانه کمیته کشوری IDD در دفتر بهبود تغذیه جامعه معاونت بهداشت ارسال می گردد .

مراحل نمونه گیری از دانش آموزان را بیان کنید.

پاسخ:

- ✚ فهرست کلیه مدارس ابتدایی را همراه با آدرس دقیق آن تهیه کنید.
- ✚ فهرست را به مناطق شهری و روستایی تقسیم کنید.
- ✚ فهرست مدارس مناطق شهری و روستایی را به مدارس دخترانه و پسرانه تفکیک کنید.

✚ در این مدارس دانش آموزان کلاس های دوم، سوم و چهارم ابتدایی (کودکان 8-10 ساله) را برای نمونه گیری انتخاب کنید.

✚ در هر دانشگاه / دانشکده 48 مدرسه در نمونه قرار می گیرند و از هر مدرسه 5 نمونه به صورت تصادفی انتخاب می شود، یعنی جمعاً در هر 240 نمونه از مدارس شهری و روستایی جمع آوری خواهد شد.

اعضای کمیته IDD دانشگاه/دانشکده چه کسانی هستند؟

پاسخ:

- ✚ مسئول و رئیس کمیته IDD ← معاونت بهداشتی دانشگاه/دانشکده علوم پزشکی مربوطه
- ✚ رئیس یا نماینده تام الاختیار اداره نظارت بر مواد غذایی و بهداشتی دانشگاه/دانشکده
- ✚ رئیس یا نماینده تام الاختیار آزمایشگاه مواد غذایی دانشگاه/دانشکده
- ✚ دبیر کمیته IDD ← کارشناس مسئول تغذیه معاونت بهداشتی دانشگاه/دانشکده
- ✚ مدیر گروه بهداشت محیط و حرفه ای یا کارشناس مسئول بهداشت محیط دانشگاه/دانشکده
- ✚ کارشناس مسئول آموزش بهداشت دانشگاه/دانشکده
- ✚ کارشناس مسئول سلامت نوجوانان، جوانان و مدارس
- ✚ کارشناس مسئول آزمایشگاه مرکز بهداشت استان (در دانشگاه هایی که اندازه گیری ید ادرار در همان دانشگاه انجام می گیرد)
- ✚ نمایندگان اداره کل بازرگانی، سازمان صنایع و معادن و سایر بخش ها برحسب ضرورت 10 نفر عضو هیئت علمی دانشگاه به تشخیص کمیته IDD دانشگاه/دانشکده

شرح وظایف دبیر کمیته IDD را بیان کنید.

پاسخ:

- ✚ تشکیل جلسات کمیته به صورت مرتب و هر سه ماه یک بار
- ✚ ارسال صورت جلسه کمیته و نتایج ارزیابی میزان ید در نمک های خوراکی هر سه ماه یک بار به دبیرخانه کمیته کشوری IDD
- ✚ تهیه و تدوین مطالب آموزشی مناسب در زمینه اختلالات ناشی از کمبود ید برای کارکنان بهداشتی و بین بخشی و عموم مردم
- ✚ برگزاری دوره های بازآموزی و کارگاه های آموزشی به منظور فرهنگ سازی مصرف نمک تصفیه شده یددار

✚ برگزاری بسیج های آموزشی به منظور استفاده نکردن از نمک های فاقد پروانه ساخت معتبر از وزارت بهداشت

*** طرح تمرین:**

کارشناسان تغذیه در سطح شهرستانها چه نقشی در استمرار برنامه IDD در جامعه می تواند ایفا نماید؟

*** حل تمرین:**

- برگزاری منظم کمیته های IDD شهرستانی
- بررسی میدانی نوع نمکهای مصرفی در منطقه
- تدوین مطالب آموزشی
- برگزاری کلاسها و مشاوره های فردی در خصوص مصرف نمک یددار تصفیه شده

*** منابع مورد استفاده:**

دستورعمل اجرایی پایش برنامه کشوری پیشگیری و کنترل اختلال های ناشی از کمبود ید (IDD) -- دفتر بهبود تغذیه جامعه، معاونت بهداشت، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی-1396

*** برای مطالعه بیشتر:**

1. سایت آموزشی دفتر بهبود تغذیه جامعه وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی به آدرس nut.behdasht.gov.ir

2. بسته آموزشی تغذیه در برنامه تحول سلامت ویژه کارشناسان تغذیه-1400

*** کلید واژه:**

نمک یددار تصفیه شده - گواتر - نمک یددار - IDD - پایش ید ادرار

*** گردآورنده:** سیده زهرا عابدی-میترا انتظاری